

Monika Badowska-Hodyr¹

**WIĘŹ Z RODZINĄ I JEJ ZNACZENIE W PROCESIE
INKLUZJI SPOŁECZNEJ Z PERSPEKTYWY
OSADZONYCH KOBIEŃ ODBYWAJĄCYCH
KARY DŁUGOTERMINOWE**

Wprowadzenie

Jednym z kluczowych standardów wykonywania kary pozbawienia wolności jest zasada indywidualizacji. Szczególną kategorią osób odbywających karę pozbawienia wolności, wobec których powinna być ona respektowana, są kobiety. Odwołując się do literatury przedmiotu, opracowania w tej materii poszukują takich rozwiązań, by aktualny model wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet, szczególnie odbywających kary długoterminowe, sprzyjał ich społecznej readaptacji i reintegracji, poprzez osiągnięcie odpowiedniego poziomu dojrzałości emocjonalnej i społecznej, w perspektywie ich funkcjonowania w przestrzeni struktur społeczno-prawnych. Należy mieć świadomość, iż nie jest to zadanie łatwe do zrealizowania. Izolacja więzienna bowiem, a zwłaszcza długotrwała kara pozbawienia wolności czy też jej powtarzalność, determinuje degradację fizyczną, psychiczną, duchową i społeczną, generując tożsamość naznaczoną piętnem uwięzienia.

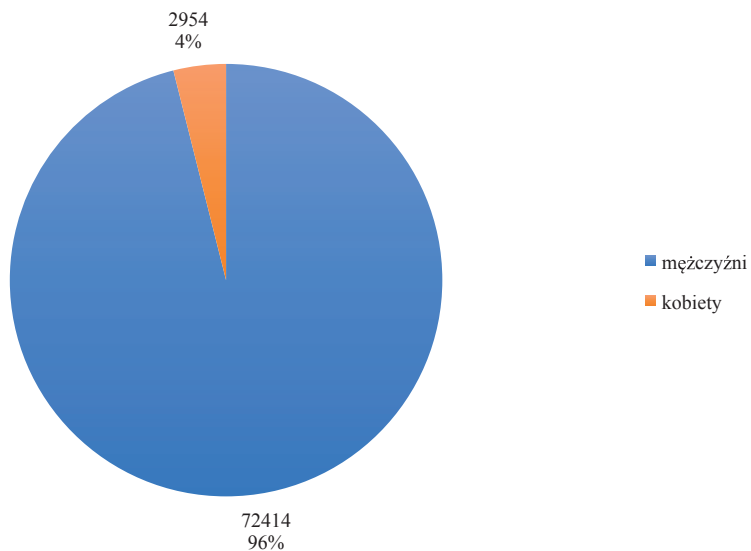
W literaturze penitencjarnej do dziś nie ma konkretnego zdefiniowania kary długoterminowej. W ujęciu J. Wąsika, karą taką jest kara powyżej trzech lat. Sięgając do poglądów eksperta Rady Europy, J. Kriźnika, większość państw zachodniej i południowej Europy przyjmuje, iż kara długoterminowa to kara od 3–5 lat wzwyż (Zalewski, 2015). Podobne stanowisko prezentują E. Janiszewska-Talago oraz J. Jasiński, wychodząc z założenia, iż kara długoterminowa to kara przekraczająca trzy lata pozbawienia wolności (Jasiński, 1978). Kary 25 lat oraz dożywotniego pozbawienia wolności J. Korecki definiuje „ekstremalnie długoterminowymi”. Załącznik do Rekomendacji Rec (2003) 23 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o wykonywaniu przez administracje więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia

¹ Dr Monika Badowska-Hodyr, adiunkt, Katedra Pedagogiki Społecznej i Resocjalizacyjnej, Wydział Pedagogiczny, Uniwersytet Rzeszowski, monika.badowska.hodyr@gmail.com

wolności (przyjętej wraz z urzędowym komentarzem przez Komitet Ministrów na jego 855. posiedzeniu w dniu 9 października 2003 r.), konkretyzuje pojęcie więźniów dożywotnich i długoterminowych oraz wskazuje ogólne cele wykonywania kary dożywotniego pozbawienia wolności i innych długoterminowych kar pozbawienia wolności. Dożywotni więzień to osoba odbywająca karę dożywotniego pozbawienia wolności. Długoterminowy więzień to osoba, która odbywa karę pozbawienia wolności lub kary pozbawienia wolności sięgające łącznie pięciu lat albo dłuższe. Ponadto, celem wykonania kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności powinno być zapewnienie, aby zakłady karne były bezpiecznymi miejscami nie tylko dla więźniów, ale także dla wszystkich tych, którzy z nimi pracują i którzy ich odwiedzają. Znaczące jest przeciwdziałanie szkodliwym skutkom długoterminowego pozbawienia wolności oraz wypracowanie takiego modelu korekcyjnego, by z powodzeniem jednostki te powróciły do społeczeństwa i funkcjonowały w nim zgodnie z prawem². Warto także odnieść się do zapisów przywołanej Rekomendacji Rec (2003) 23 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o wykonywaniu przez administracje więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności w kwestii uwięzionych kobiet, mimo iż stanowią one niewielką część osób odbywających kary długoterminowe lub dożywotniego pozbawienia wolności (zob. rysunek 1–2). Przepisy pkt 30 a-c powyższej Rekomendacji wskazują, iż mając świadomość odrębności psychofizycznej kobiet od mężczyzn, ich specyficznych potrzeb, nie należy osadzać ich w ogólnej populacji uwięzionych kobiet, ponadto podejmować specyficzne oddziaływania wobec kobiet-ofiarnadużyć fizycznych, psychicznych i seksualnych. Z kolei kobiety, matki odbywające kary długoterminowe oraz ekstremalnie długoterminowe powinny być objęte szczególną opieką w aspekcie prawnym oraz potrzeb emocjonalnych, społecznych, gdy przebywają w izolacji więziennej z dziećmi do 3. lub 4. roku ich życia. Na poniższych wykresach (rysunek 1–2), sięgając do zestawień statystycznych Centralnego Zarządu Służby Więziennej Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 28 lutego 2018 r., zaprezentowano wyszczególnienie dotyczące aktualnej struktury populacji osadzonych kobiet i mężczyzn.

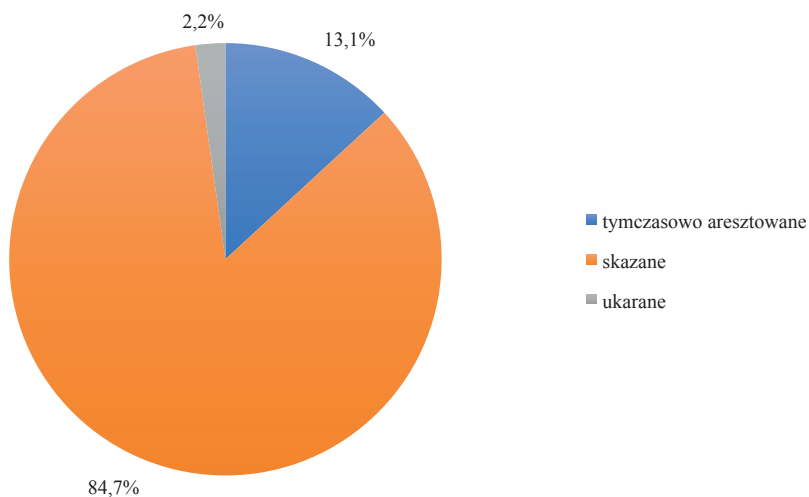
Ponadto, warto zwrócić uwagę na zestawienie dotyczące wysokości zasadniczej kary pozbawienia wolności, uwzględniając kryterium płci. Odwołując się do wyżej wspomnianych autorów, J. Wąsika, J. Kriżnik, J. Jasińskiego, E. Janiszewskiej-Talago, przyjęto jako dolną granicę kary długoterminowej 3 lata. Zważywszy na fakt, iż kwerenda prowadzona była wśród kobiet odbywających kary długoterminowe w jednostkach penitencjarnych Polski i Czech, w tabelach nr 1 i 2 zaprezentowano statystyki dotyczące tej kwestii.

² Rekomendacja Rec (2003) 23 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o wykonywaniu przez administracje więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności (przyjęta wraz z urzędowym komentarzem przez Komitet Ministrów na jego 855. posiedzeniu w dniu 9 października 2003 r.).

Rysunek 1. Populacja osadzonych kobiet i mężczyzn

Źródło: *Miesięczna informacja statystyczna MS CZSW, luty 2018 r.*

Pobrane z: <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--miesieczna>, Dnia (2018, 03, 30).

Rysunek 2. Struktura populacji osadzonych kobiet

Źródło: *Miesięczna informacja statystyczna MS CZSW, luty 2018 r.*

Pobrane z: <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--miesieczna>, Dnia (2018, 03, 30).

Tabela 1. Zasadnicza kara pozbawienia wolności wg wymiaru kary/orzeczenia prawomocne (Polska, grudzień 2017 r.)

Długość wyroku	Mężczyźni	Kobiety	Σ
3–5 lat	9344	241	9585
5–10 lat	5856	257	6113
10–15 lat	2284	145	2429
15–20 lat	33	0	33
25 lat	1671	62	1733
dożywotnie pozbawienie wolności	382	15	397
Σ	19570	720	20290

Źródło: *Roczna informacja statystyczna MS CZSW, grudzień 2017 r.*

Pobrane z: <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>, Dnia (2018, 03, 30).

Tabela 2. Liczba skazanych według długości wyroku (Czechy, grudzień 2017 r.)

Długość wyroku	Mężczyźni	Kobiety	Σ
3–5 lat	2628	174	2802
5–7 lat	1294	85	1379
7–10 lat	1184	66	1250
10–15 lat	735	53	788
15–20 lat	275	23	298
powyżej 20 lat	102	6	108
dożywotnie pozbawienie wolności	46	3	49
Σ	6264	410	6674

Źródło: *Informace o stavu a složení vězňených osob ve vazebních věznicích, věznicích a ústavech pro výkon zabezpečovací detence Vězeňské služby České republiky za měsíc Prosinec 2017.*

Pobrane z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2018/01/MSH12-2017.pdf>, Dnia (2010, 03, 30).

1. Metodologiczne założenia badań własnych

Na potrzeby niniejszego opracowania, uwzględniając wieloaspektowość podjętego zagadnienia, jego znaczenie w perspektywie etycznej, społecznej i prawnej, a także sięgając do własnych refleksji opartych na dotychczasowych doświad-

czeniuach³, wygenerowano, w ramach dwóch zrealizowanych projektów badawczych⁴, populację 102 kobiet odbywających długoterminowe kary pozbawienia wolności. Analizie zostały poddane następujące obszary:

- funkcjonowanie w warunkach izolacji więziennej kobiet odbywających kary długoterminowe z uwzględnieniem relacji łączących je z bliskimi i dziećmi, także odczuwane przez nie dolegliwości uwięzienia, uwzględniając aspekt funkcjonalny, przestrzenno-czasowy, zdrowotny i społeczny instytucji totalnej oraz sposoby minimalizacji, redukcji szkód spowodowanych ekskluzją społeczną;
- poziom poczucia oraz potrzeby sensu życia kobiet odbywających kary długoterminowe;
- uczestnictwo w programach readaptacji i reintegracji społecznej w szczególności podtrzymujących lub odbudowujących więź z rodziną z perspektywy wartościowego, z punktu oczekiwań społecznych, funkcjonowania w przestrzeni struktur społeczno-prawnych po odbyciu kary pozbawienia wolności.

Pierwszą część materiału badawczego uzyskano w połowie 2014 roku w Zakładzie Karnym Světlá nad Sázavou w Republice Czeskiej. Wśród 68 kompletnie wypełnionych kwestionariuszy przez kobiety posiadające na wolności dzieci do 15. roku życia oraz 4 kwestionariuszy wypełnionych przez kobiety odbywające karę pozbawienia wolności z dziećmi⁵, zdecydowana większość, aż 83,8%, dotyczyła kobiet odbywających długoterminowe kary pozbawienia wolności. Drugą część materiału badawczego zebrano na przestrzeni 2015–2017 roku na terenie jednostek penitencjarnych OISW Rzeszów⁶, OISW Kraków⁷, OISW Lublin⁸,

³ Autorka tekstu, od 2004 roku założyciel i opiekun naukowy Sekcji Penitencjarnej Naukowego Koła Pedagogów, działającej na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Rzeszowskiego; inicjator czterestu Penitencjarnych Obozów Naukowych; ponadto wizyt studyjnych i warsztatów penitencjarnych zrealizowanych we współpracy ze Służbą Więzienną w zakładach karnych i aresztach śledczych; spotkań i dyskusji z praktykami penitencjarnymi; także działań wspierających proces readaptacji społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności; od 2015 roku członek Jury Ogólnopolskiego Konkursu na Program Resocjalizacji Sprzyjający Readaptacji Społecznej Osób Pozbawionych Wolności o nagrodę Dyrektora Generalnego Służby Więziennej.

⁴ Badania naukowe z dotacji podmiotowej, służącej rozwojowi potencjału badawczego Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Rzeszowskiego. Projekt I: Więzienne rodzicielstwo. Rodzice i ich dzieci w przestrzeni penitencjarnej. Realizacja: luty 2014 – listopad 2017; teren badań: jednostki penitencjarne Republiki Czeskiej, jednostki penitencjarne OISW w Polsce. Projekt II: Poczucie sensu życia z perspektywy społecznej readaptacji osób odbywających kary długoterminowe. Realizacja: lipiec 2016 – listopad 2017 – współautor projektu – Agnieszka Wróbel-Chmiel; teren badań: jednostki penitencjarne OISW w Polsce.

⁵ § 4 punkt b) Nařízení 36/2012 Generálního Ředitele Vězeňské služby České republiky kterým se stanoví podmínky pro výkon vazby a výkon trestu odnětí svobody u matek nezletilých dětí ve Věznici Světlá nad Sázavou (změna: NGR č. 62/2013) stanoví, iż matka může odbyvat karę pozbawienia wolności z dzieckiem, które jest w wieku od 1–3 lat.

⁶ Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Rzeszowie: AŚ Nisko.

⁷ Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Krakowie: ZK Kraków Nowa Huta, AŚ Kielce.

⁸ Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Lublinie: AŚ Lublin.

OISW Wrocław⁹ i OISW Warszawa¹⁰. Otrzymano kolejnych 45 kompletnie wypełnionych kwestionariuszy przez kobiety odbywające długoterminowe kary pozbawienia wolności, także posiadające na wolności dzieci w wieku do 15 lat. Kwerenda prowadzona była za osobistą zgodą osadzonych kobiet oraz dyrektorów zakładów karnych. Respondentki uczestniczyły w badaniach w warunkach dla nich bezpiecznych i gwarantujących pełną anonimowość. Podczas badań udzielono niezbędnych wyjaśnień o charakterze proceduralnym. Nie sugerowano niczego co mogłoby odnosić się do obszaru treściowego odpowiedzi. Każdemu wypełnionemu zestawowi kwestionariuszy nadany został numer identyfikacyjny. Kwestionariusz uwzględniał m.in. takie zmienne, jak: wiek, wykształcenie, stan cywilny, deklarowany poziom religijności, strukturę rodziny pochodzenia, wysokość orzeczonej kary pozbawienia wolności, relacje z osobami bliskimi i z dziećmi, subiektywnie odczuwane dolegliwości uwięzienia, uczestnictwo w programach readaptacji i reintegracji społecznej, w szczególności podtrzymujących lub odbudowujących więź z rodziną. Z kolei, w celu uchwycenia tendencji w obszarze jakości doświadczanego sensu życia przez kobiety odbywające kary długoterminowe, wykorzystany został dodatkowo Kwestionariusz Poczucia Sensu Życia (PIL) J.C. Craumbaugh'a i L.T. Maholicka¹¹ oraz Kwestionariusz Potrzeby Sensu Życia (SONG) J.C. Craumbaugh'a¹².

Z zestawienia danych zawartych w tabeli nr 3 wynika, iż w badanej populacji 102 kobiet odbywających kary długoterminowe, średni wiek wynosił 33,7 lat (M), przy odchyleniu standardowym wynoszącym 6,9 lat (SD). Co najmniej połowa respondentek miała przynajmniej 34 lata (Me). Rozkład zmiennej kształtował się od 21 lat (Min) do 48 lat (Maks). Ponadto, średnia długość odbywanej kary pozbawienia wolności wynosiła 6 lat (M), przy odchyleniu standardowym wynoszącym 3,4 lata (SD). Co najmniej połowa kobiet uczestniczących w projektach, odbywała karę 5 lat pozbawienia wolności (Me). Rozkład zmiennej kształtował się od 3 (Min) do 15 lat pozbawienia wolności (Maks). Ankietowane legitymowały się przede wszystkim wykształceniem podstawowym (38,2%), gimnazjalnym (20,6%) oraz zawodowym (17,6%). Większość była stanu wolnego (33,3%). Ponad połowa badanych pochodziła z rodziny pełnej – oboje rodzice byli biologiczni (56,9%).

⁹ Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej we Wrocławiu: ZK Nr 1 we Wrocławiu.

¹⁰ Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej w Warszawie: AŚ Warszawa Grochów.

¹¹ Skala Poczucia Sensu Życia (PIL) J.C. Craumbaugh'a i L.T. Maholicka – bada natężenie statycznego aspektu sensu życia; aspekt statyczny jest określany jako poczucie sensu życia, a więc jako przekonanie, że własne życie ma znaczenie, oraz jako stan satysfakcji będący wynikiem ogólnej pozytywnej oceny własnych działań i odniesień, postaw (Klamut, 2012, s. 145).

¹² Skala Potrzeby Sensu Życia (SONG) J.C. Craumbaugh'a – narzędzie uzupełniające do skali PIL; bada natężenie dynamicznego aspektu sensu życia; aspekt dynamiczny przedstawiany jest jako potrzeba sensu życia powodująca podejmowanie działań nastawionych na jego doświadczanie i wyraża się w napięciu wynikającym z braku realizacji takich działań (Klamut, 2012, s. 146).

Tabela 3. Struktura socjodemograficzna badanej populacji kobiet odbywających kary długoterminowe (n=102)

Wyszczególnienie		Liczebność	%
wykształcenie	niepełne podstawowe	1	1,0%
	podstawowe	39	38,2%
	gimnazjalne	21	20,6%
	zawodowe	18	17,6%
	średnie techniczne	4	3,9%
	średnie ogólnokształcące	12	11,8%
	licencjat	4	3,9%
	wyższe mgr	2	2,0%
szkoła specjalna	1	1,0%	
stan cywilny	wolna	34	33,3%
	w konkubinacie	20	19,6%
	mężatka	24	23,5%
	rozwidziona	19	18,6%
	wdowa	5	4,9%
deklarowany poziom religijności	wierząca praktykująca	46	45,1%
	wierząca niepraktykująca	36	35,3%
	niewierząca	20	19,6%
struktura rodziny pochodzenia	pełna, oboje rodzice biologiczni	58	56,9%
	zrekonstruowana	1	1,0%
	rozbita na skutek separacji rodziców	3	2,9%
	rozbita na skutek rozvodu rodziców	14	13,7%
	niepełna ze względu na śmierć matki	1	1,0%
	niepełna ze względu na śmierć ojca	17	16,7%
	rodzina zastępcza niespokrewniona	1	1,0%
	rodzina adopcyjna	2	2,0%
	opieka instytucjonalna (instytucje opiekuńczo-wychowawcze)	1	1,0%
	rodzina zastępcza spokrewniona/śmierć obojga rodziców	4	3,9%
	urodziłam się w zakładzie karnym	0	0,0%

Źródło: badania własne.

W tabeli nr 4 dokonano podziału badanych kobiet odbywających kary długoterminowe, uwzględniając jednostkę penitencjarną, w której aktualnie odbywają karę pozbawienia wolności, ze zwróceniem uwagi na rodzaj i typ zakładu karnego oraz system odbywania kary pozbawienia wolności. Znaczna część ankietowanych odbywała karę pozbawienia wolności po raz pierwszy (62,7%), spora część – po raz kolejny (37,3%). Ankietowane odbywały karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu zamkniętego (40,2%) i półotwartego (57,8%) oraz zdecydowana ich większość w systemie programowanego oddziaływania (81,4%).

Tabela 4. Struktura badanej populacji kobiet odbywających kary długoterminowe (n=102) pod względem klasyfikacji oraz terenu eksploracji

Wyszczególnienie		Liczebność	%
rodzaj zakładu karnego	dla odbywających karę po raz pierwszy	64	62,7%
	dla młodocianych	0	0,0%
	dla recydywistów penitencjarnych	38	37,3%
typ zakładu karnego	zamknięty	41	40,2%
	półotwarty	59	57,8%
	otwarty	2	2,0%
system odbywania kary pozbawienia wolności	zwykły	16	15,7%
	programowanego oddziaływania	83	81,4%
	terapeutyczny	3	2,9%
jednostka penitencjarna (teren eksploracji)	AŚ Nisko (OISW Rzeszów)	13	12,7%
	AŚ Warszawa-Grochów (OISW Warszawa)	6	5,9%
	AŚ Kielce (OISW Kraków)	5	4,9%
	ZK Kraków Nowa Huta (OISW Kraków)	8	7,8%
	AŚ Lublin (OISW Lublin)	12	11,8%
	ZK Nr 1 Wrocław (OISW Wrocław)	1	1,0%
	Světlá nad Sázavou (Czechy)	57	55,9%

Źródło: badania własne.

2. Dolegliwości izolacji więziennej oraz sposoby ich minimalizacji z perspektywy kobiet odbywających kary długoterminowe

Rzeczywistość instytucjonalna i pozainstytucjonalna kreowana długoterminową karą pozbawienia wolności generuje definiowanie sprawiedliwości naprawczej z perspektywy jednostek doświadczających długotrwałego uwięzienia, a także konkretnych oczekiwań społecznych. Znaczącą płaszczyzną poszukiwań, w ramach zrealizowanych projektów badawczych, było zwrócenie uwagi na subiektywnie doświadczane przez kobiety odbywające kary długoterminowe dolegliwości uwięzienia. W odniesieniu do podstawowych aspektów środowiska więziennego dokonano ich kategoryzacji i zaprezentowano w tabeli nr 5. W wymiarze funkcjonalnym, znaczącym źródłem stresu, deprywacji i frustracji dla respondentek jest utrata więzi z rodziną (83,3%) oraz ograniczony kontakt ze światem zewnętrznym (47,1%). Zdecydowana ich większość odbywała karę pozbawienia wolności w celi ponad 4-osobowej. W wymiarze przestrzenno-czasowym dominującą dolegliwością związaną z długoletnim uwięzieniem, odczuwaną przez osadzone, jest bezsenność (25,5%). Warto podkreślić, iż indywidualna perspektywa czasowa osadzonych długoterminowych, to bardziej funkcjonowanie tu i teraz, bez orientacji na przyszłość. Ma to swoje odzwierciedlenie w strukturze sensu życia badanej populacji kobiet (zob. tabele 6 i 7). Ponadto, odczuwane dolegliwości w konsekwencji izolacji więziennej w aspekcie zdrowotnym, na którą wskazywały respondentki, to częste bóle głowy (17,6%). Znaczącą uciążliwością, która koresponduje z obszarem ich społecznego funkcjonowania w aktualnej rzeczywistości, to poczucie osamotnienia (58,8%). Poczucie winy i wstydu w związku z popełnionym czynem karalnym, które jest doznaniem bliskim znacznej części badanych (64,7%), to wartościowy asumpt procesu rewaloryzacji, zmiany, korekty z perspektywy społecznej reintegracji i potrzeby zadośćuczynienia, rehabilitacji moralnej, szerzej ujmując – sprawiedliwości naprawczej i procesu inkluzji społecznej.

Kobiety odbywające długoterminowe kary pozbawienia wolności, funkcjonując w przestrzeni struktur instytucji totalnej, poprzez takie formy adaptacji, jak: wycofanie się z sytuacji, bunt, zadomowienie i konwersję, minimalizują rozdźwięk między środowiskiem wolnościowym a instytucjonalnym, niestety, wzmacniając proces więzienniczenia (Matysiak-Błaszczyk, 2010). Przywołując przepisy art. 67 Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeksu karnego wykonawczego (Dz.U. 2018, poz. 652 t.j.), wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzanie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie pożądanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa. By cel ten osiągnąć, przy poszanowaniu praw osadzonych i wymaganium wypełniania przez nich obowiązków, prowadzi się zindywidualizowane oddziaływania, uwzględniając przede wszystkim pracę,

nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktu z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne. Indywidualizacja penitencjarna ściśle koresponduje z zasadą poszanowania godności ludzkiej oraz humanitarnego postępowania z osadzonymi (Kuć, 2007). Wygenerowany w trakcie badań materiał empiryczny uwypuklił, jak respondentki radzą sobie z sytuacją długotrwałej izolacji więziennej, poczuciem osamotnienia, także ze świadomością, iż funkcjonując w przestrzeni struktur społeczno-prawnych po odbyciu kary pozbawienia wolności mogą znaleźć się w grupie ryzyka wykluczeniem społecznym i marginalizacją. Dlatego też, potencjał, który tkwi w rodzinie, mimo sytuacji izolacji więziennej, warunkuje wypracowanie i wzmocnienie wartościowych z punktu oczekiwania społecznych umiejętności, pozwalających poradzić sobie z doświadczaniem swej bytności z perspektywy dotychczasowej destruktywnej biografii, ale także z doświadczeniem długotrwałej izolacji więziennej. Widzenia z bliskimi (71,6%), także widzenia z dziećmi (51%), pełnią zatem ważną funkcję, ponieważ minimalizują permanentny charakter następstw związanych z sytuacją uwięzienia. Ponadto nadają sens życiu w wymiarze instytucjonalnym i pozainstytucjonalnym. Odwołując się do tej kategorii zmiennej, realizując projekty badawcze, zwrócono uwagę zarówno na dynamiczny, jak i statyczny aspekt sensu życia kobiet odbywających kary długoterminowe. Dokonano analizy zebranego materiału badawczego pod względem poziomu poczucia sensu życia (aspekt statyczny) jak i potrzeby sensu życia (aspekt dynamiczny) respondentek. Tabele nr 6 i 7 ilustrują uzyskane wyniki badań.

Niezwykle wartościowym dopełnieniem sensu życia jest faktor czasu fizycznego, jednostka funkcjonuje w aktualnej rzeczywistości, angażuje się tylko i wyłącznie w aktualne wydarzenia oraz czasu psychologicznego, subiektywnego, rozpatrywanego w kategoriach orientacji na przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. Potrzeba sensu życia bowiem to atrybut ukierunkowujący jednostkę ku działaniom determinującym jej rozwój zgodnie z oczekiwaniem społecznym, adekwatny z uwagi na jej poziom funkcjonowania, możliwości, potrzeby czy też ukształtowany system wartości. Stanowi więc ważny komponent w motywacji człowieka. Poczucie sensu życia, to z kolei stan subiektywnego odczuwania zadowolenia z życia w związku z dokonywanymi wyborami, podejmowanymi decyzjami, działaniami w korelacji z potrzebami i ukształtowanym systemem wartości. Stan ten jest egzystencjalnie doświadczany, emocjonalnie przeżywany i poznawczo odkrywany (Klamut, 2002). Siłą napędową ludzkiej egzystencji są pragnienia, uczucia, emocje, lęki, wewnętrzne konflikty, często w konfiguracji, która jest konsekwencją dotychczasowych doświadczeń, wyborów, podejmowanych decyzji, zakotwiczonej w przeszłości, determinującej przyszłość oraz dwuaspektowość sensu życia. Sięgając do Viktora E. Frankla, poszukiwanie sensu życia stanowi fundamentalną motywację w życiu człowieka, naznaczoną wartościami i ideałami, tym co w człowieku jest autentyczne – odpowiedzialnością, która stanowi o istocie ludzkiej egzystencji, jest im-

peratywem kategoriycznym funkcjonowania jednostki w przestrzeni struktur społecznych, prawnych, etycznych. Sens życia jednostka może zgłębić poprzez twórcze działanie, doświadczanie czegoś lub kogoś oraz poprzez nieuniknione cierpienie i lęk (Frankl, 2015). Przeprowadzone badania pozwoliły na wyodrębnienie w badanej populacji kobiet odbywających długoterminowe kary pozbawienia wolności typów struktury sensu życia. Zostały one zaprezentowane w tabeli nr 7. Znaczna część respondentek (typ A; 36,3%) charakteryzuje się układem „– –”. Jest on typowy dla osób uzyskujących niski poziom poczucia sensu życia jak i niski poziom potrzeby sensu życia. Taka struktura sensu życia generuje określony wzorzec funkcjonowania: w niewielkim stopniu korzystanie z doświadczeń przeszłości; niski poziom umiejętności wykorzystania czasu, co może być konsekwencją świadomości długoterminowego pozostawania w izolacji więziennej; nie odczuwanie presji końca kary, presji czasowej, w konsekwencji brak umiejętności strukturalizacji przyszłości; brak konkretności w planowaniu odległych celów, aczkolwiek formułowane cele i preferowane wartości charakteryzują się dużą ważnością z perspektywy podmiotowego funkcjonowania: rodzina, więź, bliskość, odpowiedzialność, poczucie bezpieczeństwa oraz potrzeba uznania społecznego; łączenie celów z oczekiwaniem osiągnięcia przy minimalnym własnym zaangażowaniu; funkcjonowanie poza sensem, orientacja na tu i teraz, bardziej tzw. orientacja na czas zegarowy niż orientacja na przyszłość (Jarosz, 2018, Klamut, 2002); niskie poczucie własnej wartości korespondujące z brakiem wiary we własne możliwości. Należy zauważyć, iż w badanej populacji kobiet odbywających długoterminowe kary pozbawienia wolności, zważywszy na fakt, iż posiadają one na wolności dzieci do 15. roku życia, tylko 51% uczestniczy w programach podtrzymujących więź z rodziną. Walory programów podtrzymujących więź z rodziną w ich odczuciu to:

- odbudowa, poprawa relacji z dziećmi (16,7%),
- odbudowa więzi emocjonalnej, uczuciowej z bliskimi (14,7%),
- lepsze radzenie sobie z problemami i troskami w zakładzie karnym (15,7%),
- wzrost poczucia własnej wartości (14,7%),
- poczucie, że jest się ważnym i potrzebnym dla kogoś (20,6%),
- uczucie, iż mimo uwięzienia dziecko akceptuje i nie odrzuca rodzica (22,5%),
- zmniejszenie poczucia osamotnienia (10,8%),
- większa tęsknota za wolnością (13,7%),
- „czuję, że po odbyciu kary mam dom, do którego mogę wrócić” (25,5%),
- zmniejszenie uczucia napiętnowania i odrzucenia społecznego (10,8%),
- „mam kogoś kto mnie kocha i na mnie czeka” (30,4%),
- większa motywacja do zmiany na lepsze (37,3%).

Tabela 5. Dolegliwość kary pozbawienia wolności z perspektywy badanej populacji kobiet odbywających kary długoterminowe (n=102)

Wyszczególnienie		Liczebność	%
liczebność celi	1-osobowa	3	2,9%
	2-osobowa	2	2,0%
	3-osobowa	7	6,9%
	4-osobowa	22	21,6%
	ponad 4-osobowa	68	66,7%
subiektywnie odczuwane dolegliwości uwięzienia*	aspekt funkcjonalny*		
	utrata więzi z rodziną	85	83,3%
	wymóg podporządkowania regulaminowi	6	5,9%
	ubóstwo barw	7	6,9%
	pełna kontrola zachowania, ingerowanie we wszystkie obszary życia	18	17,6%
	ograniczony kontakt ze światem zewnętrznym	48	47,1%
	ograniczenie swobody decyzji i działania	27	26,5%
	brak poczucia bezpieczeństwa	10	9,8%
	lęk przed wyjściem na wolność	10	9,8%
	aspekt przestrzenno-czasowy*		
	funkcjonowanie na niewielkiej ograniczonej przestrzeni	15	14,7%
	bezsenna	25	24,5%
	podejrzliwość	7	6,9%
	nuda	13	12,7%
	bezsilność	18	17,6%
	pragnienie śmierci	1	1,0%
	aspekt zdrowotny*		
	częste bóle głowy	18	17,6%
	częste bóle brzucha	5	4,9%
	częste bóle żołądka	3	2,9%
	wzmoczony popęd seksualny	2	2,0%
	aspekt społeczny*		
	poczucie winy i wstydu w związku z popełnionym czynem karalnym	66	64,7%
	poczucie napiętnowania społecznego	16	15,7%
	poczucie osamotnienia	60	58,8%

minimalizacja dolegliwości uwięzienia*	widzenia z bliskimi	73	71,6%
	widzenia z dzieckiem/dziećmi	52	51,0%
	możliwość odbywania kary pozbawienia wolności z dzieckiem/dziećmi	6	5,9%
	rozmowa z wychowawcą	13	12,7%
	opieka psychologa	9	8,8%
	opieka terapeuty	7	6,9%
	opieka kapelana	3	2,9%
	zajęcia k-o	15	14,7%
	zajęcia sportowe	8	7,8%
	nauka	8	7,8%
	praca	47	46,1%
	przepustki	28	27,5%

Źródło: badania własne. * – Pytania wielokrotnego wyboru.

Tabela 6. Struktura badanej populacji kobiet odbywających kary długoterminowe (n=102) pod względem poziomu poczucia sensu życia (PIL) i potrzeby sensu życia (SONG)

Wyszczególnienie		Liczebność	%
PIL	niski	57	55,9%
	norma	21	20,6%
	wysoki	24	23,5%
SONG	niski	63	61,8%
	norma	21	20,6%
	wysoki	18	17,6%

Źródło: badania własne w oparciu o Skalę Poczucia Sensu Życia (PIL) J.C. Crumbaugh i L.T. Maholicka oraz Skalę Potrzeby Sensu Życia (SONG) J.C. Crumbaugh.

Tabela 7. Struktura badanej populacji kobiet odbywających kary długoterminowe (n=102) pod względem typów struktury sensu życia

Typy struktury sensu życia	liczebność	%	Poczucie sensu życia PIL		Potrzeba sensu życia SONG	
			M	SD	M	SD
Typ A	37	36,3%	82,2	12,2	80,7	10,8

Typ B	12	11,8%	122,8	17,3	86,5	8,9
Typ C	11	10,8%	80,6	11,3	118,7	9,9
Typ D	6	5,9%	119,8	8,5	122,2	5,8
nieokreślony	36	35,3%				

Źródło: badania własne w oparciu o Skalę Poczucia Sensu Życia (PIL) J.C. Crumbaugh i L.T. Maholicka oraz Skalę Potrzeby Sensu Życia (SONG) J.C. Crumbaugh.

3. Podtrzymywanie więzi z rodziną z perspektywy kobiet odbywających kary długoterminowe

Przepisy Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeksu karnego wykonawczego¹³ oraz Zarządzenia Nr 19 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów penitencjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych, określają szczegółowe zasady prowadzenia i organizacji oddziaływań penitencjarnych w zakresie:

- prowadzenia i organizacji programów resocjalizacji skazanych,
- prowadzenia i organizacji zajęć kulturalno-oświatowych, z zakresu wychowania fizycznego i sportu oraz obsługi bibliotecznego, radiowęzła i studia telewizyjnego,
- prowadzenia rozmów wychowawczych z osadzonymi,
- nagradzania i karania dyscyplinarnego osadzonych,
- postępowania z osadzonymi cudzoziemcami oraz osobami niepełnosprawnymi,
- przeciwdziałania wzajemnej demoralizacji osadzonych, negatywnym przejawom podkultury przestępczej, występowaniu zachowań agresywnych i samoagresji,
- oddziaływań na osadzonych poprzez pracę,
- udzielania pomocy w przygotowaniu do readaptacji społecznej osadzonych oraz pomocy doraźnej osobom zwalnianym z zakładów karnych,
- prowadzenia badań psychologicznych, udzielania pomocy psychologicznej oraz prowadzenia oddziaływań psychokorekcyjnych,
- prowadzenia oddziaływań terapeutycznych,
- dokumentowania prowadzonych oddziaływań penitencjarnych i terapeutycznych.

¹³ Rozdział VII: Uczestnictwo społeczeństwa w wykonywaniu orzeczeń, pomoc w społecznej readaptacji skazanych oraz Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej, Rozdział X: Kara pozbawienia wolności. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2018, poz. 652 t.j.).

Działania te zapobiegają syndromowi wyuczzonej bezradności, służą także kontroli przebiegu procesu inkluzji społecznej.

Rekomendacja 1340 (1997) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy o społecznych skutkach pozbawienia wolności i jego skutkach dla rodziny w swoich przepisach podnosi, iż pozbawienie wolności powoduje wiele problemów społecznych w szczególności w odniesieniu do życia rodzinnego, w tym relacji z dziećmi. Wskazano na dwa kierunki działań minimalizujących społeczne skutki pozbawienia wolności w obszarze przeciwdziałania rozpadowi więzi rodzinnych: działania obejmujące rodziny skazanych oraz działania obejmujące skazanych (Szczygieł, 2011). Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 marca 2008 roku w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne (2007/2116 (INI)) w części dotyczącej utrzymania więzi rodzinnych i stosunków społecznych zaleca, by przy ustalaniu wysokości kary pozbawienia wolności, zwłaszcza w przypadku kobiet samotnie wychowujących dzieci, matek małych dzieci, kobiet odpowiedzialnych za opiekę nad osobami zależnymi od nich lub niepełnosprawnymi oraz gdy przewidziana kara i zagrożenie bezpieczeństwa publicznego są niskie, a uwięzienie może prowadzić do poważnego zakłócenia życia rodzinnego, częstsze stosowanie kar zastępczych, w szczególności dbając o nadrzędny interes dziecka. Pojawia się również zapis kolejnego rozwiązania, by osadzeni mężczyźni, którzy sprawują bezpośrednią opiekę nad nieletnimi dziećmi lub innymi członkami rodziny, mogli korzystać z podobnych rozwiązań, jak te zaprojektowane i wdrożone dla kobiet (Badowska-Hodyr, 2014, s. 217).

Zebrany w trakcie realizacji projektów badawczych materiał empiryczny wyeksponował, jak kobiety skazane radzą sobie z sytuacją długotrwałej izolacji więziennej, w szczególności uwzględniając kontakt z bliskimi i dziećmi pozostającymi na wolności. Prezentuje to tabela nr 8. W badanej populacji kobiet odbywających kary długoterminowe, a ponadto posiadających dzieci w wieku do 15. roku życia na wolności, duży procent deklarowało posiadanie pełnych praw rodzicielskich oraz ograniczone prawa rodzicielskie na czas odbywania kary. Dość znaczna część respondentek posiadała 1–2 i 3–4 dzieci w wieku do 15. roku życia. Większość badanych kobiet (57,8%) miała w celi zdjęcia swoich dzieci.

Rodzina stanowi duchowe zjednoczenie szczupłego grona osób, skupionych we wspólnym ognisku domowym aktami wzajemnej pomocy i opieki, oparte na wierze w prawdziwą lub domniemaną łączność biologiczną, rodzinną i społeczną. Na więź wewnątrz rodziny składa się intymność, powiązanie emocjonalne i trwałość więzi (Wildner, 2011, s. 76). W realiach zakładu karnego czas spotkania, bliskości, odbudowania i wzmacniania więzi emocjonalnej z bliskimi, z dziećmi, może być nie w pełni wykorzystany. Izolacja rodzica nie oznacza utraty kontaktu z nim, aczkolwiek badania potwierdziły, iż respondentki najbardziej obawiają się odrzucenia przez bliskich, stygmatyzacji, wykluczenia

społecznego, piętna – czynników generujących ograniczenia w procesie inkluzyjnej społecznej. Kobiety odbywające kary długoterminowe utrzymują kontakt z osobami bliskimi i dziećmi poprzez korespondencję, rozmowy telefoniczne oraz widzenia w zakładzie karnym. Uczucia, emocje jakie im wówczas towarzyszą, to: świadomość wsparcia, siły i bliskości ze strony osób bliskich, radość z bezpośredniego kontaktu, szczęście, tęsknota, wstyd w związku z pobytem w zakładzie karnym, wyrzuty sumienia w związku z popełnionym czynem karnym oraz przygnębienie w konsekwencji braku możliwości bycia rodzicem na co dzień. Jeśli chodzi o formy kontaktu z dziećmi, w szczególności ich intensywność oraz jakość czy też postrzeganie rodzica przez dziecko bądź konkretne reakcje dziecka na sytuację uwięzienia rodzica, w opinii respondentek zdecydowanie bardzo duże znaczenie ma: wiek dziecka, długość wyroku oraz siła związku emocjonalnego z uwięzionym rodzicem. Wyniki badań potwierdziły opinie pedagogów dotyczące problemów jakie można zaobserwować u dzieci, których jedno z rodziców odbywa karę pozbawienia wolności. Są to głównie problemy szkolne, takie jak: obniżenie motywacji do nauki, problemy z koncentracją uwagi; problemy emocjonalne: płacz, złość, osamotnienie; problemy zdrowotne w mniejszym nasileniu oraz lęk przed utratą drugiego z rodziców. Z kolei uczucia, emocje, których doświadczają kobiety odbywające kary długoterminowe w sytuacji rozłąki z dziećmi, to: płaczliwość, obniżony poziom nastroju oraz depresja (tabela 9). Warto dodać, iż dla zdecydowanej większości badanych kobiet (73,5%) priorytetem jest, by widzenia z dziećmi odbywały się w przyjaznych pokojach widzeń rodzinnych.

Tabela 8. Kontakty z bliskimi i dziećmi z perspektywy badanej populacji kobiet odbywających kary długoterminowe (n=102)

Wyszczególnienie		Liczebność	%
prawa rodzicielskie	pełne	49	48,0%
	ograniczone	44	43,1%
	odebrane	9	8,8%
ilość posiadanych dzieci w wieku do 15. roku życia	1–2 dzieci	40	39,2%
	3–4 dzieci	30	29,4%
	powyżej 4 dzieci	16	15,7%

relacje, kontakty, uczucia w odniesieniu do bliskich i dzieci*	formy kontaktu z bliskimi*		
	korespondencja	90	88,2%
	rozmowy telefoniczne	75	73,5%
	widzenia w zakładzie karnym	53	52,0%
	przepustki	13	12,7%
	Skype	1	1,0%
	uczucia, emocje towarzyszące bezpośrednim kontaktom z bliskimi*		
	radość z bezpośredniego kontaktu	54	52,9%
	szczęście	40	39,2%
	dodają siły i wsparcia	61	59,8%
	tęsknota	25	24,5%
	wstyd	39	38,2%
	niepokój, uczucie pustki	5	4,9%
	wyrzuty sumienia	34	33,3%
	bezradność	14	13,7%
	formy kontaktu z dziećmi*		
	korespondencja	76	74,5%
	rozmowy telefoniczne	69	67,6%
	widzenia w zakładzie karnym	48	47,1%
	przepustki	10	9,8%
	Skype	3	2,9%
	uczucia, emocje towarzyszące bezpośrednim kontaktom z dziećmi*		
	radość z bezpośredniego kontaktu	51	50,0%
	szczęście	45	44,1%
	dodają siły i wsparcia	58	56,9%
	tęsknota	36	35,3%
	wstyd	29	28,4%
niepokój, uczucie pustki	5	4,9%	
wyrzuty sumienia	45	44,1%	
bezradność	20	19,6%	
przygnębienie, że nie mogą być rodzicem na co dzień	30	29,4%	
poczucie straconych chwil/szczera chęć powrotu do domu	15	14,7%	

Źródło: badania własne. * – Pytania wielokrotnego wyboru.

Tabela 9. Reakcje dziecka na sytuację uwięzienia rodzica z perspektywy doświadczeń badanej populacji kobiet odbywających kary długoterminowe (n=102)

Wyszczególnienie		Liczebność	%
oznaki przeżywania rozłąki z dziećmi*	apatia	20	19,6%
	nadpobudliwość	26	25,5%
	agresja	11	10,8%
	autoagresja	1	1,0%
	obniżony poziom nastroju	55	53,9%
	placzliwość	65	63,7%
	zaburzenia wegetatywne	32	31,4%
	depresja	41	40,2%
	migrena	21	20,6%
reakcje dziecka na sytuację uwięzienia rodzica*	poczucie winy i wstydu	29	28,4%
	placz	79	77,5%
	złość	46	45,1%
	agresja	23	22,5%
	autoagresja	12	11,8%
	bóle głowy	15	14,7%
	bóle brzucha	19	18,6%
	depresja	31	30,4%
	problemy z koncentracją uwagi	45	44,1%
	problemy w uczeniu się	55	53,9%
	lęk przed utratą drugiego z rodziców	44	43,1%
	problemy z zasypianiem	44	43,1%
	brak snu	21	20,6%
	zmniejszony apetyt	32	31,4%
	lekceważenie obowiązków szkolnych	34	33,3%
	ucieczki z domu	26	25,5%
	problemy z alkoholem	26	25,5%
	problemy z narkotykami	30	29,4%
	problemy z lekami	16	15,7%
	problemy z prawem	26	25,5%
	przedwczesne macierzyństwo	17	16,7%
	brak poczucia bezpieczeństwa	7	6,9%
	smutek	7	6,9%
	nienawiść do matki	3	2,9%
tęsknota	7	6,9%	

uwarunkowania reakcji dziecka*	wiek dziecka	78	76,5%
	pleć dziecka	18	17,6%
	poziom rozwoju dziecka	34	33,3%
	brak wsparcia ze strony opiekunów	31	30,4%
	siła związku emocjonalnego z uwięzionym rodzicem	55	53,9%
	długość wyroku	67	65,7%
	przeżycia, gdy dziecko było świadkiem aresztowania rodzica	38	37,3%
	ekonomiczne/finansowe warunki życia	12	11,8%
	możliwość/częstotliwość kontaktu z uwięzionym rodzicem	29	28,4%
	odrzućcie emocjonalne dziecka przez opiekunów	25	24,5%

Źródło: badania własne. * – Pytania wielokrotnego wyboru.

Podsumowanie

Kontakty z rodziną, a przede wszystkim z dziećmi, silna więź, a w związku z nią doświadczanie poczucia bezpieczeństwa, są dla osadzonych kobiet odbywających kary długoterminowe fundamentem kształtowania się ich tożsamości społecznej, dojrzałości emocjonalnej, prawnej, etycznej, poczucia odpowiedzialności i stabilności. Wówczas funkcjonowanie w przestrzeni struktur społeczno-prawnych będzie odpowiedzią na wątpliwości w kwestii procesu więzienniczego, poprzez budowanie utraconych relacji z bliskimi. Praktyka penitencjarna oraz doświadczenia w kwestii wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet szczególnie, gdy odbywają kary długoterminowe dowodzi, iż jest to problem, który wymaga dalszych pogłębionych badań. Znaczące byłoby wypracowanie konstruktywnego paradygmatu interwencji korekcyjnej, który pozwoliłby, po pierwsze, dokonać kalkulacji kosztów kary, po drugie strat wynikających z przestępstwa i po trzecie, korzyści procesu zmiany, korekty, rewaloryzacji, z perspektywy osiągnięcia celu maksimum resocjalizacji penitencjarnej. Rzeczywistość wolnościowa, której doświadczają kobiety długotrwale funkcjonujące w izolacji więziennej, naznaczona jest ryzykiem destrukcyjnych wyborów, które mogą generować powrotność do przestępstwa. Dlatego też, zdefiniowanie czynników chroniących i czynników ryzyka w odniesieniu do tak specyficznej kategorii osadzonych, z perspektywy procesu inkluzji społecznej jest niezwykle ważne, szczególnie pamiętając, by kara nie pozbawiała nadziei, nie eliminowała z życia wolnościowego – rodzinnego, społecznego – by sprzyjała moralnej rehabilitacji, nie naznaczała jednostki, która już uwikłana w doświadczenia własnej przestęp-

czej biografii poszukuje fundamentalnych wartości, by kreować swoją aktualną podmiotową rzeczywistość w przestrzeni struktur społeczno-prawnych, w sposób dojrzały i odpowiedzialny.

Bibliografia

Literatura

Badowska-Hodyr, M. (2014). *Rodzice-więźniowie w przestrzeni penitencjarnej*. W: D. Rondalska, M. Kalaman (red.), *Konteksty kreowania przestrzeni polskiego więzienia* (s. 208–229). Kalisz: Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej.

Frankl, V.E. (2015). *Człowiek w poszukiwaniu sensu*. Warszawa: Wydawnictwo Czarna Owca.

Klamut, R. (2002). *Cel – czas – sens życia*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Klamut, R. (2012). *Typy struktury sensu życia a treści celów wybieranych do realizacji*. *Roczniki Psychologiczne*, 4 (15), s. 139–158.

Kuć, M. (2007). *Indywidualizacja wykonywania kary pozbawienia wolności*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Matysiak-Błaszczyk, A. (2010). *Sytuacja życiowa kobiet pozbawionych wolności*. Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls.

Wildner, E. (2011). *Rodzina*. Dziecko krzywdzone. *Teoria, Badania, Praktyka*, 3 (36), s. 75–95.

Akty prawne

Rekomendacja Rec (2003) 23 Komitetu Ministrów dla państw członkowskich o wykonywaniu przez administracje więzienne kary dożywotniego pozbawienia wolności oraz innych długoterminowych kar pozbawienia wolności (przyjęta wraz z urzędowym komentarzem przez Komitet Ministrów na jego 855. posiedzeniu w dniu 9 października 2003 r.). *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, 72–73 (III–IV kwartał 2011), s. 111–122.

Szczygieł, G. (2011). *Rekomendacja 1340 (1997) Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy o społecznych skutkach pozbawienia wolności i jego skutkach dla rodziny, komentarz*. *Przegląd Więziennictwa Polskiego*, 72–73 (III–IV kwartał 2011), s. 219–220.

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. 2018, poz. 652 t.j.).

Zarządzenie Nr 19 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 14 kwietnia 2016 r. w sprawie szczegółowych zasad prowadzenia i organizacji pracy penitencjarnej oraz zakresów czynności funkcjonariuszy i pracowników działów peniten-

cjarnych i terapeutycznych oraz oddziałów penitencjarnych. Pobrane z: <https://edu.cossw.pl/mod/book/view.php?id=2637&chapterid=1683>, Dnia: (2018, 03, 08).

Źródła internetowe

Informace o stavu a složení vězňených osob ve vazebních věznicích, věznicích a ústavech pro výkon zabezpečovací detence Vězeňské služby České republiky za měsíc Prosinec 2017. Pobrane z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2018/01/MSH12-2017.pdf>, Dnia (2010, 03, 30).

Jarosz, E. (2018). *Czas – wyznacznik struktury społecznej i funkcjonowania współczesnych Polaków.* Pobrane z: <http://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news,-28641,czas-wyznacznik-struktury-spoecznej-i-funkcjonowania-wspolczesnych-polakow>, Dnia (2018, 03, 13).

Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 13 marca 2008 r. w sprawie szczególnej sytuacji kobiet w więzieniach oraz wpływu pobytu rodziców w więzieniu na życie społeczne i rodzinne (2007/2116 (INI)). Pobrane z: <https://publications.europa.eu/pl/publication-detail/-/publication/7a235ef8-4871-44d9-91be-7f134bb8781d/language-pl>, Dnia (2018, 04, 03).

Roczna informacja statystyczna MS CZSW. Pobrane z: <http://www.sw.gov.pl/strona/statystyka-roczna>, Dnia (2018, 03, 30).

Słowa kluczowe: długoterminowa izolacja więzienna, rodzina, kobieta, sens życia, inkluzja społeczna

Streszczenie

W artykule zaprezentowano wyniki badań projektów zrealizowanych w jednostkach penitencjarnych Republiki Czech i Polski, wśród kobiet odbywających kary długoterminowe. Analizie poddano ich funkcjonowanie w warunkach izolacji więziennej z uwzględnieniem relacji łączących ich z bliskimi i dziećmi. Przeprowadzone badania pozwoliły także na wyodrębnienie w badanej populacji kobiet odbywających długoterminowe kary pozbawienia wolności typów struktury sensu życia. Poruszona została także kwestia przepisów dotyczących standardów postępowania penitencjarnego uwzględniającego podtrzymywanie więzi z rodziną jako znaczącego ogniwa w procesie inkluzji społecznej.

Key words: long-term prison confinement, family, women, meaning of life, social inclusion

THE IMPORTANCE OF FAMILY TIES IN THE PROCESS OF SOCIAL INCLUSION FROM THE PERSPECTIVE OF FEMALE INMATES SERVING LONG-TERM SENTENCES

Abstract

The article presents the results of a research project addressed to long-term female inmates in the penitentiary institutions of the Czech Republic and Poland. The conduct of long-term prisoners in the conditions of prison confinement was examined from the perspective of relevant dimensions of the prison environment, simultaneously taking into consideration their relations with immediate family and children. The research made it possible to identify the types of structure of meaning of life among female inmates serving long-term prison sentences. The article addresses also the issue of laws pertaining to standards of penitentiary proceedings taking into account maintaining family relations as a significant link in the process of social inclusion.